דרך עץ החיים

ידו של יעקב כאבה מן הכתיבה הממושכת. מזה כמה שעות רוכן היה על השולחן הצר והרעוע, עיניו קצרות הרואי יוקדות ממאמץ, גבו השפוף דואב, בעוד ידו הגרומה מעתיקה אל גיליונות הנייר המשובחים שקנה בממון רב אותיות הדורות, ברורות ומאירות. ואותן האותיות, סימנים קטנים הכומסים רזים דרזים, דומות היו בעיניו לאש שחורה המלהטת על גבי אש לבנה, כתורה שניתנה למשה בסיני, חתומה באש ומלופפת באש. בלהטי לב רגעיים משתוקק היה לזרז את המלאכה, להאיץ בידו היגעה למהר בהילוכה ולהביא עבודתו לכדי גמר, אולם שכלו לא נתפתה אל גחמות אלו. ארבע-עשרה שנים תמימות שוקד היה יעקב על כתיבת ספרו – בחרבוני הקיץ ובקרחוני החורף מדיר היה שינה מעיניו וכותב, ומה הם לעומתן עוד כמה ימים מאומצים של מלאכת העתקה שקולה ומדויקת?

מימים שגרת יומו קבועה הייתה – מקיץ היה מתרדמתו מעט לפני אשמורת שלישית של לילה, ורוחץ פניו במים הקרים בכיור הסדוק שבפינת החדר. אחרי אמירת תיקוני רחל ולאה, אשר סגולה לאמרם בין האשמורות ויש המדקדקים לאומרם דווקא בחצות, מתיישב היה ללמוד תורה. דירת החדר שחלק עם אמו החלושה צרה הייתה, ומחשש פן אור מנורת הקריאה יטרוד שנתה של אמו, הדיר עצמו משולחן העץ וישב עם ספרו על שרפרף נמוך בפינת החדר, סמוך למטבחון, חוסם בגופו הצנום את שלולית האור. מעט לפני איילת השחר יורד היה אל הרחוב, הולך לטבול במקווה כמנהג חסידים ומקובלים, ואחר היה מתפלל שחרית כמנהג הוותיקין בבית הכנסת זְהֶרֵי-חמה שברחוב יפו בירושלים. בשובו אל ביתו היה פוקד את שוק מחנה יהודה, קונה לחם, זיתים, גבינה ומעט ירקות, ומהם היה מתקין לאמו פת שחרית. בימים כתקנם הייתה אימו סרה לבקר אחת מחברותיה, בעוד הוא נותר יחידי לשקוד על מפעל חייו – כתיבת פירוש לספר "עץ חיים", ספרו החשוב ביותר של האר"י הקדוש, גדול המקובלים, אשר נכתב על ידי ראש תלמידיו, רבי חיים ויטאל. אחר הצהרים הלך לתלמוד-התורה הסמוך לביתו, שם היה משמש לפרקים כעוזר למלמד, רואה איך תינוקות של בית רבן מנעימים פרקי תהלים בניגון, ממתיקים אוויר העולם בהבל פיהם שלא טעם טעם חטא; מרוויח כמה פרוטות.

לא היו שעות יפות ליעקב כאותן שעות שישוב היה יחידי אל שולחן העץ הרעוע בחדר ביתו, משביע נפשו מפרי עץ החיים, וקדושתה של ירושלים עוטפתו. למוד היה יעקב

כי חָטָא אדם הראשון בְּבַכְּרוֹ את פרי הדעת טוב-ורע על פרי עץ החיים, הלא הוא חכמת הקבלה כמבואר בספרים, ועל כן באה רעה לעולם, עולם שתיקונו יבוא מתוך עיון בחכמת האמת ורזיה. על כן יושב היה יעקב, מעמיק עיונו בסודות העולמות המשתלשלים ויורדים מן האינסוף ברוך הוא ועד לעולמנו אנו כאותו אילן שענפיו כולם מסתעפים מן השורש האחד הכמוס; יושב ומתקן עולם בלימודו, וחוט של מתק ושלווה משוך על נפשו. עתים הוגה היה בימי קדם, עת הייתה האש מסובבת ומלהטת סביבות החכמים שצפו במעשה המרכבה, או ביונתן בן עוזיאל הקדוש, שבשעה שהיה יושב ועוסק בתורה כל עוף שפרח עליו מיד נשרף, הוגה ומתמלא תשוקה להעמיק בלימודו, לשמוע לחישות המילים שכמו נכתבו רק לו, ממתינות שייתן קול לשיחתן, שיבארן בחיבורו, ויאיר העולם כולו בכבודן.

משחלתה אמו בסרטן נשתבש עליו סדר יומו. על כל אותן שעות יפות של בדידות, שבהן הצטמצם עולמו לד' אמות של קדושה עילאה עת עמל על כתיבת חיבורו ברתת וביראה, חפפה כעת נוכחותה העגומה והנזקקת של אמו. סודר היה בראשו מהלך דברים מורכב ומפותל, גומר בדעתו כיצד להגשימו במילים ומשפטים, כיצד להציגו בפשטות ובבהירות – והנה קריאת כאב של אמו טורדתו מהגיגיו, וכבר חופז הוא לסעדה, לסייעה ולנחמה, וחוט מחשבתו פרום ומיותם. פעמים אף היה מטריד עצמו ליסע איתה באוטובוס אל בית החולים, שם הייתה מטופלת בהקרנות קובלט, ומשם הייתה חוזרת תשושה ועגמומית, והוא מצר היה על השעות האבודות. מזה שנתיים ימים קשה היה לו ליעקב לעמול על חיבורו, אולם בן יחיד היה לאמו; מיום שאביו נפטר עליהם, בהיותו כבן י"ב שנה, היה הוא כל שנותר לה, וכיבוד הורים הרי מצווה גדולה ועמוקה היא. מעולם לא מלאו לבו להותיר את אמו יחידה במכאובה וללכת לעבוד במקום אחר.

פעמים דומה היה לו ליעקב שאמו מיצרה אף היא על נוכחותה הטורדת. מביטה בערגה על הספרים החתומים העומסים על השולחן, על גיליונות הנייר הצמאים לדיו ועל בנה שזנחם מתוך שטורח הוא סביבה, מביטה – ונאנחת. ידיה הקמוטות לופתות בכוח את השמיכה הדהויה הפרוסה עליה, כמו עוצרות ביתר כוחן את זעקי ליבה הנחמץ. חלומה הגדול היה לראות את בנה בשעת תהילתו – עת ספרו יפורסם, ועולם ומלואו יכירו בחוכמתו, גדולתו ועמקנותו של יעקב שלה, בנה יחידה. משערת הייתה, ולא בכדי, שעם צאת ספרו שוב לא יתקשה יעקב למצוא שידוך הולם – ואף נתנה עינה ברחל הנאווה. רחל, צעירת בנותיו של הרב לבנון המנוח הייתה, והכול ידעו כי

לפני מותו ציווה אביה להשיאה לעילוי, ואף הפקיד סך מעות נאה לשם כך. כעת משחולה היא, שוב לא יכול יעקב בנה לעבוד במלוא אונו. כנראה שלא תזכה לראות בהתגשמות חלומה. יעקב שכה מסור לה, שכה מיטיב לשקוד בלימודו, מכלה את מיטיב שנותיו על שק עצמות חבוט שימיו ספורים במקום לעשות לביתו שלו. לעתים אף הפליטה באנחה "אני קיללתך בני, אני קיללתך", אך יעקב שם עצמו כלא משים, מתעקש לדבוק בכתיבתו ובסיעוד אימו אהדדי. לאחרונה, אחר שהרופאים אמרו נואש מלרפאה ואף חזו כי לא תוציא שנתה, מפטירה הייתה לפרקים כי טוב מותה מחייה; כי עם בוא שעתה שוב יזכה יעקב במנוחת הנפש ובפנאי הנזקקים לו כל כך להתקין חיבורו; עם הסתלקה יוכל סוף סוף למצוא זיווגו. יעקב אמנם התרעם על דבריה, צקצק בלשונו ופטרם בהינד יד, אך אי שם בלבו נתיישבו פירורי דברים, ופעמים היה תוהה על טעם ההיאחזות הנואשת בפיסת חיים אחרונה, למודת סבל ומכאובים; תוהה היה על מר גורלה של אימו, שבעצם חייה קוברת את חלומה, קוברת ומצרה על כך.

אולם עתה באה עבודתו כמעט לידי גמר; מסע של שנים קרוב היה אל סיומו. יושב היה יעקב, שפוף ומרוכז, עמל בלי הרף להעתיק יפה יפה על הנייר המשובח והיקר את טיוטת ספרו האחרונה, אותה יפקיד בידי ראש ישיבת המקובלים "בית-אל" לקבל הסכמתו, ושמח היה בלבו. שמח על שעוד מעט והנה ישלם עמלו, ושמח על שזכתה אמו לימים סחופים אלה, על היאחזותה העיקשת בחיי העולם הזה, ועל שהתמיד בכתיבתו למרות מוראות מחלתה. אולי עוד תזכה אמו לחזות בצאת ספרו לעולם. אולי עוד תחזה בהתגשמות חלומה טרם תיאסף אל עמה.

כעת ידו של יעקב כָּאבה מן הכתיבה הממושכת. כבר מחשב היה בלבו ליטול מנוחת רגע, והנה נפלטת אנקת כאב מפיה של אמו.

"אימא, הכול בסדר?" שואל יעקב בזווית פיו.

"כן כן, תודה. אני לא רוצה להפריע לך. סליחה".

אולם יעקב לא נפתה לניסיונה; שומע מקולה כי סובלת היא ביותר. "אימא, באמת, מה קרה?" שואל, וקם ממקומו ליגש אליה. קו של דאגה מסתמן על פניו.

"כואב לי יעקב שלי, כואב בכל הגוף. יותר מאתמול. אני כבר לא יכולה יותר, אני מצטערת. וגם גל הקור הפתאומי והארור הזה, חודר לי לכל העצמות".

"האוכל לעזור לך?" הוא שואל בדאגה, ומטיב את השמיכה על גופה השדוף והדאוב. הרופאים הזהירוהו אמנם כי כאביה ילכו ויחמירו, יעמיקו חדור ואחוז כמו מבשרים

בתרועה על הסוף הקרב, אולם לבו של יעקב כמו לא הסכין עם צור הגזרה עדיין. כעת נתכרכם הוא באחת, משנוכח בצדקתם.

"כן" משיבה האם, "תביא לי כדורים לכאבים...".

ניגש יעקב אל תיבת התרופות, הופך בה והופך בה, אך זו משבת פניו ריקם. "כדורי האסיאלגן נגמרו, אימא" משיב יעקב בצער, "שאלך ואקנה לך אחרים בבית המרקחת?"

"לא. אני חוששת שתצטנן, כל כך קר פתאום. קודם גם ירד הגשם. ומאיפה הקור הזה? מעולם לא היה לי כל כך קר".

אך יעקב לא מוותר. מתייסר היה בסבלה של אמו, וחומד היה לחלוץ עצמותיו באוויר ובמרחב. חובש כובעו, עוטה מעילו המרופט ומודיע נחרצות כי ילך אל בית המרקחת לרכוש עבורה את התרופה המבוקשת, ואין ויכוח. טרם צאתו נזכר בדבר – עולה על כיסא חורק ומפשפש בבוידעם, שולף תנור חימום ישן ומַשיב אבקו בנשיפה.

"יעקב, מה אתה עושה שם על הכיסא" שואלת אמו ונאנקת, "תיזהר שלא תיפול לי...", ויעקב מראה לה את שללו בפנים מאירות.

"אתה בטוח שהוא עוד עובד?" היא שואלת, "אני חושבת ששנה שעברה הוא עשה בעיות...".

יעקב מתחיל להזיע במעילו ובכובעו. "נבדוק אותו..." הוא אומר, ומכניס את כבל התנור לשקע החשמל הסמוך למיטת אמו; רגע-שניים, וסלילי התנור מתחילים להאדים, מפכים אדוות של חום כמו לטף אהבה. "הוא נראה לי תקין" מסכם יעקב, "אם תהיינה בעיות – כבי אותו", וכבר נחפז לצאת לבית המרקחת, חפץ למהר ולשכך מרורות כאביה של אמו. חפץ ליתן מזור לנפשו הכלואה.

"שלום עליכם רבי יעקב" מנגן אליעזר הרוקח בחיוך, עת יעקב נכנס לבית המרקחת אופלטקה השוכן ברחוב יפו, אולם "שלום" מבויש מפיו של יעקב היה כל שהצליח להעלות בחכתו. אליעזר לא מוותר. הוא מכיר את יעקב זה שנים רבות, ולעתים נדמה היה שאף מוצא הוא שמץ הנאה-של-חיבה מהבאתו במבוכה.

"מה שלום אימא?" אליעזר מתעניין, ומהנהן בסבר רציני למשמע תשובתו העגומה של יעקב. "ה' הטוב ירחם" הוא נאנח; "רבקה המסכנה שלנו. זה לא קל מה שיש לה, אתה יודע. ואחרי כל הסבל שכבר היה מנת חלקה, לגמור את החיים ככה... קשה קשה".

"אכן אכן", מחזיק אחריו יעקב, "כבר כואב לה נורא. לכן באתי, לקנות עבורה עוד אסיאלגן..."

"אסיאלגן" נוהם אליעזר ומצקצק בלשונו, "במצב שלה היא צריכה לקבל מורפיום, לא פחות. תאמין לי. עם הניסיון שלי כבר ראיתי מקרים דומים. יש שלב שאנחנו צריכים להשלים עם הגורל, ולעשות כל מה שאפשר כדי שהסוף יהיה כמה שפחות כואב. שלא תסבול..."., אולם אחר נחפז להוסיף "כמובן שגם אסיאלגן יכול לעזור, כמובן", מששיער מתוך פניו של יעקב שבעוניים לא עמדו להם האמצעים לממן טיפול במורפיום, או אפילו להימנות על חברי קופת החולים של ההסתדרות הכללית.

"אתמול הייתה כאן רחל, בתו הקטנה של הרב לבנון" הוסיף אליעזר משנטל יעקב את התרופה המבוקשת, כמו מבקש להיחלץ ממבוכתו במבוכת חברו או לסלק את חשרת הקדרות האופפתם. "מה אומר ומה אדבר: נחמדה היא למראה וטובה. אף שמעתי שדודה, רבי דוד יוסף, החליט כי כבר הגיעה לפרקה ונכון לשדכה כעת לתלמיד חכם. מה אתה יודע?"

יעקב תמה תחילה על הדברים המפתיעים, אחר נבוך והסמיק משירד לחקרם. כבר מתרעם היה על שהכול כמו קשרו קשר לקשרו ברחל, אם לא שחפץ בדבר בסתר לבו הוא. צדק אליעזר בדברו; טובה היא למראה ונחמדה להשכיל, ואף מיוחסת היא. אך פתיות היא להתעלם מזאת. וכעת, משנשלם ספרו... ומי יודע... אכן – רבות מחשבות בלב איש.

משקנה את התרופה נפנה לו יעקב להלך חיש אל ביתו. אוהב היה להלוך דרך שוק מחנה יהודה, בינות לדוכני הפרי והירק, לשמוע קולות התגרים והרוכלים, לראות את צבעי התבלינים הסגוניים ולשאוף אל קרבו את ריח השוק המוכר, תמהיל ריחם של אנשים, דגים, גבינות וסחורות. פעמים היה נתפס אף בפסוק "אתהלך לפני ה' בארצות החיים", עליו אמרו חכמים "זה מקום שווקים". כעת, משנפנה הגשם והנצה החמה, נצנצו יריעות הבד העלובות, אשר תלו הסוחרים כנגד זעף המטר, והפזו בקרני השמש היוצאות, מטופפות לסירוגין על הארץ בטיפות קטנות של מים הנושרות מחיקן. השלוליות הקטנות הקוויות במדרכות ריצדו מעדנות במשבי הרוח הקלילה, המבושמת.

האוויר המטוהר רומם את רוחו, ועם שנחפז היה לשוב אל אמו ולהביא תרופה למחושיה, החל מפליג במחשבתו ומצייר כיצד יקצור ספרו שבחים מפי ראש הישיבה, כיצד תינתנה לו המעות הנדרשות להביאו לדפוס מטעם קרן הנדבן, וכיצד ייתן את

העותק הראשון לרבי דוד יוסף, אחי אמה של רחל, מחשובי רבני ישיבת בית-אל. ארבעה-עשרה שנה עמל יעקב על כתיבת ספרו, אך הנה קרבה שעתו לאכול מפריו. אולי יקבל משרה בישיבת המקובלים? אולי יכהן כמלמד בישיבת "עץ-חיים" הסמוכה, ששמה כשם הספר שביאר? וכמובן, אולי יזכה לשידוך הגון, הן לא טוב היות האדם לבדו. שמח היה על שקשר גורלו בספר קדוש ונורא זה, אשר דומה וכשמו כן הוא – "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר".

משנכנס יעקב למבואת ביתו ניעור משרעפיו באחת; ריח עשן מחשיד עמד באוויר. חפז במרוצתו והעפיל בבהלה בגרם המדרגות המוליך אל דירתו – גומען שתיים שתיים בפסיעותיו. עם שעלה נתחזק הריח באפו. אכן, מביתו הוא. פָּתח יעקב את דלתו ועמד על ספו בבעתה – עמוד עשן כבד וסמיך יצא לקראתו בפתע, אופפו ומלהט סביבותיו, כמו מבקש להסתיר דבר מה מעין. נשתנק יעקב רגע, ונכנס אל ביתו באחת.

"אימא? אימא?"

ואבוי – אש יצאה מתנור החימום, שהוצב משום מה בסמיכות לארון העץ, והחלה אכול בארון הבגדים הישן ובתכולתו; מתמרת עשנה ומחשרתו בחלל האוויר הצר מהכיל. סמוך לארון הבגדים הבוער ניצבה מיטת האם החולה, ועל גבה מוטלת הייתה אמו של יעקב, מעולפת משאיפת העשן המחניק, או שמא מייסורי מחלתה המזדחלת. ביקש יעקב לבדוק בשלומה, אך ריאותיו כמו פקעו מהכיל; העשן העקשן כבר חדר לנחיריו, ליהט בגרונו וצרבן. גם עיניו כבר צרבו מרה, ונתקשה הוא לראות מבעד מסך דמעותיו המתקשרות. עליו לסלק את העשן המחניק, טרם שיוכל עשׂה דבר מה.

רץ לו אצל החלון לפתחו, להניס העשן מבית. הסיט וילונו בחטף, נאבק רגע-שניים בסגרו ופתחו באחת. אולם לזאת לא ציפה יעקב – פרץ החמצן הטרי שנתכנס ליבה את האש וליהטה בן רגע; להבותיה קדחו במחול נסער, לשונותיה נאחזו בווילון הכותנה, רשפיה ניתכו למרבד הצמר העבש, והבית כולו כבר החל להתמסר למלכותה הגאה.

זמנו קצוב. חום האש היוקד הולם בעור פניו החשוף לבלי רחם, חורך כפות ידיו, ונהרות זיעה כבר נקווים תחת מעילו הכבד. התייצב אצל אמו השרועה מעולפה, ביקש לעוררה – ואין. מסופק היה אם עודה נושמת. טמן ידיו תחת אצילי זרועה, אומר להעמיסה על גבו ולמלטה טרם שתאכל בה האש. אולם קול קריעה רם התיקו מפועלו באחת: פתע נשסע הווילון הבוער וצנח אל שולחן העץ, עוטה באדרת שיער אדמונית

ולוהבת את ערמת הספרים הצרורה על גביו. עוד רגע ולהבות האש יאחזו בגיליונות הנייר הצרורים בסמוך לו; ספרו של יעקב, פירושו לספר "עץ חיים" שעליו עמל ארבע-עשרה שנים תמימות, היה יהיה למאכולת אש...

הזמן קצר והבערה מרובה. יעקב מביט בשולחן הנוהר. אחר משפיל מבטו לאמו.

החלטה של רגע גמלה בלבו: "ובחרת בחיים למען תחיה".